

ПІДХОДИ ДО БІОГРАФІЧНИХ СТУДІЙ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ГУМАНІТАРИСТИЦІ: ПОГЛЯД ІЗ СЬОГОДЕННЯ

Анотація. У контексті євроінтеграційних орієнтацій української гуманітаристики окреслено деякі модерні та постмодерні європейські підходи до біографічних студій та висвітлено погляди європейських науковців на сучасні освітні біографічні студії.

Ключові слова: «biographical studies», біографія/автобіографія вчителів, інтелектуальна біографія, суб'єктивація у постмодерній освіті.

Визначаючись із темою доповіді на конференції, аналізуючи закордонні джерела, дійшла висновку, що на часі обговорення провідних тенденцій, змін у європейському науковому дискурсі щодо суті й напрямів того гуманітарного феномену, що англійською мовою зветься «biographical studies», а українською – біографічні дослідження. З'ясувалося, що між підходами у цій сфері українських дослідників та їхніх європейських колег наявні істотні відмінності, які, передовсім, варто визначити, а далі взяти до уваги те, що «спрацює» на модернізацію нашого бачення розвитку українських освітніх біографічних студій. Адже обраний Україною євроінтеграційний шлях розвитку саме і має на меті, не втрачаючи власних наукових набутків, скоригувати їхній поступ із європейськими і світовими трендами.

У форматі тез, тобто стисло, окреслимо штрихами лише модерні та постмодерні європейські підходи до біографічних студій та висвітлимо деякі незвичні для нашого традиційного бачення погляди європейських науковців на освітні біографічні студії. Від початку зауважимо, що, хоча й вживатимемо узвичаєне у нашому дискурсі поняття «біографістика», у вимірі англійської європейської соціогуманітарної літератури воно не тотожне поняттю «біографічні дослідження», яке вважаємо ширшим за об'єктно-предметним полем.

Підхід до написання біографії був і залишається темою дискусій упродовж століть. На думку редактора електронного видання «Encyclopaedia Britannica» Пола М. Кенделла (P. M. Kendall), автора книги «Мистецтво біографії» (1965), сучасний (модерний) період у розвитку біографістики слід відраховувати від Першої світової війни, коли у біографічній літературі увиразнилося тяжіння до використання «досягнення психології та пошуків нових засобів виразності» (Kendall, 2009). Він визначив ці зміни як своєрідну революцію, покликану «розширити та підвищити статус біографії як жанру». Дослідник виділив п'ять основних характерних рис у поступі біографістики:

1. зростання кількості та загальної компетентності біографів у всьому західному світі;

2. вплив на біографічну літературу суперечностей між науковим підходом і художньо-літературним;
3. занепад формальної автобіографії та біографій, заснованих на відтворенні особистих відносин;
4. розширення діапазону та урізноманітнення біографічних текстів;
5. стійке, хоч і помірне, зростання біографічної критики.

Лише перші три характерні риси П. М. Кенделл визначив такими, що потребують поглибленого дослідження. Важливо також наголосити на такому узагальненому твердженні дослідника: з часів Відродження у таких країнах, як Німеччина, Іспанія, Італія, Скандинавія, слов'янські країни створено незначну кількість біографічної літератури, на той час як у Великій Британії та Франції її кількість зростала. Внаслідок інтенсивного розвитку ці країни стали генераторами тенденцій у розвитку біографістики. Суворий контроль (ідеологічний – прим.) літературного і наукового процесу, здійснюваний в країнах з комуністичною владою, зазначає дослідник, створив у ХХ ст. «зимовий клімат для біографій» (Kendall, 2009). Про це пише й дослідниця гендерного аспекту біографістики А. Нельсен (Nilsen, 2023).

Загалом у 1960–1970-ті рр. Європа, яка жила поза «залізною завісою», поступово почала виявляти «свіжу біографічну енергію та практики, проілюстровані британсько-американськими життєписами: біографія, як ніколи раніше, стала міжнародним мистецтвом» (Kendall, 2009). Автор мав на увазі розгортання постмодерних тенденцій у пошуках оновлення біографічних розвідок завдяки розширенню використання біографічного методу зокрема у соціології, медицині.

Щодо протилежно спрямованих впливів наукового і художньо-літературного дискурсів на продукування біографічних досліджень, то їх варто розглядати як рушій суттєвих змін. Адже до позитиву таких впливів можна зарахувати спонукання біографів до удосконалення літературного викладу матеріалу, використання художніх прийомів, доцільних для досягнення мети біографічного твору. Водночас художня література сприяла виникненню жанру популярної псевдобіографії, яка постає гібридом документальних фактів та фантазії автора. Вимоги наукового підходу спрямовували дослідників на суворе дотримання точності фактографічних і хронологічних даних, «безкомпромісну перевірку доказів». Проте за наукового підходу у процесі написання біографії накопичується величезна кількість сутнісних і дрібних, малозначущих фактів (факти заради самих фактів, як пише вчений), чере це життєпис, переобтяжений фактажем, стає текстом, який і важко створюється, і важко сприймається.

Перш ніж продовжити далі висвітлення й аналіз узагальнювальних положень статті П. М. Кенделла, зробимо уточнення, що в англійській традиції історичну біографію визначають як життєпис історичних діячів, політичних лідерів, винахідників із метою «закріпити місце за певною особою в історії певної країни, нації». Виокремлюють такі основні типи біографій: історична фантастика, академічна історико-наукова студія, науково-публіцистичний твір, пророча біографія (Biographical Approach). Загалом біографії, як окремий соціокультурний феномен, поділяють, наприклад, на такі типи: наукова хроніка, інтелектуальна біографія, життєпис, мемуарна біографія і оповідальна (усна) біографія, формальна біографія/автобіографія (Dausien, Alheit, 2019). Вони можуть реалізовуватися у формі статей, есеїв, розділів, монографій та повноформатних книг.

Продовжуючи аналізувати думки П. М. Кенделла, підкреслимо, що він вважає: завдяки проникненню психології до інструментарію біографістів, розпочався «занепад формальної автобіографії та великої біографічної традиції, що виникла на основі особистих стосунків <...> , (психологія – прим.) зробила особистість відкритішою, але водночас і невловимішою, захопливішою і, в темних аспектах, дещо неприємною» (Kendall, 2009).

Свідомо навели цитату повністю, аби звернути увагу на такі особливості європейського біографічного підходу: під терміном «біографічний» часто-густо йдеться про *автобіографію*, а також про *літературну біографію*, що може бути біографією письменника, написаною на підставі аналізу його творів, або й життя героїв твору.

Щодо освітніх біографічних студій, то як встановив дослідник Б. О. Буено (Belmira Oliveira Bueno), з 1980-х років у країнах Заходу активізувалися дослідження біографій учителів, їхніх історій (кар'єрних), також було запропоновано інші способи використання їхніх історій життя, що підпорядковувалося меті «оновити сферу освіти». Автор засвідчив «дивовижне зростання освітньої сфери під впливом таких підходів» (Bueno, 2018).

Біографічні підходи в освіті розглядаються насамперед як спроба задоволення вимог щодо перегляду функцій школи і розуміння освіти, передовсім у контексті реалізації ідеї неперервної освіти.

Б. О. Буено доводить, що дослідження історій життя та кар'єр учителів тлумачиться як відповідь на соціальну потребу індивідуалізації та суб'єктивації суспільного життя. Він розкриває потенційні можливості біографічних підходів до пізнання сфери освіти, привабливість уваги до проблем життя людей у сучасному суспільстві та до виявлення нових способів розуміння суб'єктності за допомогою нових соціальних теорій.

На думку німецьких дослідників Б. Даузьєн та П. Алхайта, «поняття біографії грає безліч ролей у педагогічних науках: як теоретична точка зору, як методологічний підхід до емпіричних досліджень та як точка відліку для педагогічної практики. У соціальних та педагогічних науках біографія теоретично концептуалізується як складна соціальна конструкція, тісно пов'язана з виникненням сучасних суспільств. Як соціальний інститут біографія (або «життєвий шлях») організує соціальну інтеграцію та соціалізацію індивідів протягом усіх соціальних змін протягом їхнього життя. Біографія також забезпечує культурну «схему» для представлення та відображення себе та іншого; розповідь своєї історії життя розглядається з цього погляду як спосіб конструювання своєї ідентичності» (Dausien, B. Alheit, P., 2019). Вочевидь, за такого підходу наявне переплетення понять «біографія», «автобіографія» і «автопрезентація», «методологічний інструмент». Дещо прояснити таке становище можливо, узявши до уваги, що в сучасному тлумачному словнику «Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus» семантично близькими (синонімами) визначено поняття «біографія» «автобіографія», «щоденник», «історія життя», «меморія» (Biography).

Аналізуючи досвід Німеччини, Б. О. Буено, з'ясував, що на початку ХХ ст. у різних галузях соціальних наук було розроблено нові концепції біографічних досліджень для вивчення динаміки потрясінь у сучасних суспільствах на основі дослідження життєвих історій. Постмодерна критика «суб'єкта» та її

інструменталізація з боку «урядовості» до кінця ХХ ст. впливали на педагогічну науку, а також на біографічні дослідження, що призвело до саморефлексивного повороту, в якому основні наукові положення аналізуються і «деконструуються» (Вуено, 2018). Не складно фіксувати поворот від історичного (теоретичного) контексту біографічних досліджень до пріоритету їхнього соціально-прикладного призначення.

Переконані, що творення освітньої біографістики спонукає до міждисциплінарності у сенсі запозичення отриманих даних, дослідницьких методів у соціоантропологів, літературних критиків, психологів, соціологів. Наприклад, біографічно-нарративний інтерпретаційний метод (БНІМ) (Wengraf, 2006), біографічні методи у сув'язі з квалітативними соціологічними методами.

П. Берк справедливо зауважив, що «історики мистецтва, літератури і науки, які намагалися займатися своєю проблематикою більш-менш ізольовано від основного загалу істориків, тепер прагнуть підтримувати з ними сталі контакти» (Берк, 2010, с. 19).

Список використаних джерел

1. Берк П. Вступ. Нова історія: її минуле і майбутнє. *Нові підходи до історіописання* / за ред. Пітера Берка. Київ, 2013. С. 13–38.
2. Biographical Approach. URL: <http://surl.li/tuagb> (дата звернення: 12.04.2024).
3. Biography. *Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/biographic> (дата звернення: 12.04.2024).
4. Bueno O. P. Biographical Approach in Education. *Oxford Research Encyclopedias. Education*. Publ. online: 25 June 2018. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.3>.
5. Dausien B., Alheit P. Biographical Approach in Education in Germany. *Oxford Research Encyclopedias. Education*. Publ. online: 28 Aug. 2019. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.519>.
6. Kendall, P. M. Biography. *Britannica* : online encyclopedia. 2009. URL: <https://www.britannica.com/art/biography-narrative-genre/Renaissance> (дата звернення: 12.04.2024).
7. Koulaouzides G. A. Educational Biography as a Means of Critical Reflection. URL: <https://www.europeanproceedings.com/article/10.15405/epsbs.2017.05.02.213> (дата звернення: 12.04.2024).
8. Nilsen A. Biographical Life Course Research. USA, 2023. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-44717-4_3.
9. Wengraf T. Interviewing for life-histories, lived situations and personal experience: The Biographic-Narrative Interpretive Method (BNIM) on its own and as part of a multi-method full spectrum psycho-societal methodology. URL: <http://surl.li/tubop> (дата звернення: 12.04.2024).

UDC 37.015:929](4)

N. P. DICHEK
*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of
History and Philosophy of Education,
Institute of Pedagogy of the National Academy
of Educational Sciences of Ukraine
n.p.dichek@gmail.com*

**APPROACHES TO BIOGRAPHICAL STUDIES IN EUROPEAN HUMANITIES:
A VIEW FROM NOWADAYS**

Abstract. In the context of European integration orientations of Ukrainian humanities, some modern and postmodern European approaches to biographical studies have been outlined and the views of European scientists on modern educational biographical studies have been highlighted.

Keywords: biographical studies, humanities, European integration orientations, modern and postmodern European approaches.

УДК 37.091.113:305-055.2"190"

О. О. ДРАЧ

ORCID ID: 0000-0001-7859-3385

доктор історичних наук, професор
кафедри всесвітньої історії

Київського університету імені Бориса Грінченка

e-mail: o.drach@kubg.edu.ua

СІМ'Я VS РОБОТА: ГЕНДЕРНІ УЯВЛЕННЯ КЕРІВНИКІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАМІЖНЬОЇ ОСВІТЯНКИ ПОЧАТКУ 20 ст.

Анотація. Вивчення професійної діяльності жінок модерної доби зумовлено гендерною нерівністю. Реалізовано дослідження позиції начальників освітніх закладів Київського навчального округу щодо (не)доцільності для освітянки працювати після заміжжя. Встановлено, що близько $\frac{1}{4}$ керівників повністю підтримали міністерську пропозицію звільнення пошлюблених освітянок, 32,4 % застерігали від безумовної нормотворчості в цій царині, 43,2 % взагалі заперечували її практичну користь.

Ключові слова: заміжня освітянка, жіноча освіта, начальник жіночої гімназії, голова педагогічної ради, Київський навчальний округ.

Як свідчать дослідження, нині масова зайнятість жіноцтва на ринку праці не допомогла переглянути гендерні ролі в сім'ї. Осмислити проблему варто від її витоків, що актуалізує вивчення фахової діяльності жінок у сфері освіти модерної доби в Україні.

Метою є з'ясування уявлень начальників жіночих освітніх закладів України на матеріалах Київського навчального округу щодо (не)доцільності для освітянки працювати після заміжжя. Джерельною базою слугують матеріали опитування керівників 1903 р., реалізованого канцелярією попечителя округу, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві України в Києві [1].

З організації в кінці 1850-х років жіночих (про)гімназій почалася нова епоха освіти дівчат України модерної доби, а також розширилося працевлаштування випускниць у сфері освіти, які здобували педагогічну кваліфікацію. Зростання питомої ваги освітянок, а також реформування патріархального сімейного порядку в державі зумовило обговорення трудової діяльності педагогині після заміжжя [1, арк. 1–1 зв; 49 зв]. Освітнє відомство зобов'язало попечителя Київського навчального округу поцікавитися думкою начальників закладів, де жінки працювали вчительками і класними наглядками, щодо доцільності циркуляру, за яким вони після заміжжя втрачали право вільно продовжити роботу на посаді, а також